

Franciszek Kapusta

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
e-mail: franciszek.kapusta@wp.pl

**ZBOŻA JAKO SKŁADNIK
ROLNICTWA I GOSPODARKI POLSKI**

**CEREALS AS A COMPONENT
OF AGRICULTURE AND POLISH ECONOMY**

DOI: 10.15611/e21.2016.2.09

Streszczenie: Celem badań było: a) ukazanie miejsca i roli zbóż w gospodarce Polski na początku XXI wieku; b) dokonanie analizy zmian powierzchni upraw zbóż i ich udziału w strukturze upraw w latach 1938-2013; c) dokonanie analizy tendencji zmian w rozmiarach i strukturze produkcji zbóż w latach 1938-2013; d) wykonanie bilansów zbóż oraz określenie samowystarczalności Polski, jeśli chodzi o ten produkt; e) scharakteryzowanie tendencji zmian w przeznaczeniu zbóż; f) przedstawienie interwencji państwa na rynku zbóż. Opracowanie powstało na podstawie takich źródeł wiedzy, jak: publikacje naukowe zwarte i ciągłe, raporty Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB oraz materiały statystyczne. Zgromadzony materiał został opracowany i zinterpretowany z wykorzystaniem metod: porównawczej w formie horyzontalnej i wertykalnej, statystycznej oraz określenia samowystarczalności Polski w produkcji zbóż w ujęciu technicznym i ekonomicznym metodą Kapusty. Zboża stanowią ważny składnik rolnictwa i gospodarki Polski, ponieważ: są uprawiane przez 89,5% gospodarstw rolnych, zajmują prawie ¼ powierzchni upraw i stanowią zasadniczy składnik zmianowania roślin, stanowią (2013 r.) 19,1% produkcji globalnej rolnictwa i 35,5% produkcji roślinnej oraz 13,1% produkcji towarowej rolnictwa i 29,1% produkcji roślinnej, stanowią ważne źródło składników odżywczych, podstawę piramidy żywieniowej i podstawowy składnik bezpieczeństwa żywnościowego, zboża, a ich produkty pochodne są przedmiotem obrotów z zagranicą i źródłem wzrastających nadwyżek w bilansie handlowym (2012/2013 r. + 1150 tys. euro). Już w Polsce międzywojennej pozycja zbóż była wysoka, a w Polsce powojennej zmienna, z tendencją do zwiększania ich roli w zasiewach oraz produkcji rolniczej. Pod wpływem różnych czynników, głównie ekonomicznych i przyrodniczych, zmienia się powierzchnia upraw zbóż ogółem oraz poszczególnych gatunków. Powszechność uprawy zbóż przyczynia się do trudności w upowszechnianiu postępu biologicznego i technologicznego. Pomimo że w okresie powojennym nastąpiło zmniejszenie powierzchni uprawy zbóż, ich zbiory wykazują tendencję wzrostową; zmienia się również ich struktura na rzecz gatunków bardziej intensywnych i o większej wartości użytkowej (pszenica, jęczmień, pszenżyto, kukurydza). Produkcję realizujemy w celu zaspokojenia ludzkich potrzeb, dlatego dobrą miarą jest produkcja dóbr na 1 mieszkańca, w tym przypadku ziarna. Od okresu międzywojennego do lat współczesnych produkcja ziarna wzrosła z 404 kg/mieszkańca do 739 kg. W bilansie zbóż na początku XXI wieku mamy dwie od-

mienne sytuacje; względnie stabilnemu zużyciu wewnętrznemu towarzyszy duża zmienność po stronie produkcji (zmiany powierzchni upraw i plonów), co generuje konieczność importu w latach nieurodzaju. W Polsce zboża zużywa się (średnie z lat 2000/01-2012/13, z 13 lat) w następujący sposób: spasanie – 60,5%, spożycie – 22,2%, siew (reprodukcja) – 7,2%, przemysłowe przetwórstwo – 4,5%, pozostałe (straty, ubytki) – 3,7%. W tym samym czasie wyeksportowano 15 676 tys. ton ziarna, a zaimportowano 16 530 tys. ton, tj. o 854 tys. ton więcej. W poszczególnych latach odnotowano jednak zmienne tendencje w saldzie handlu zagranicznego zbożem. W okresie przynależności Polski do Unii Europejskiej zwiększyły się obroty zagraniczne zbożem i jego przetworami (zarówno eksport, jak i import). Na skutek dobrze rozwiniętego przetwórstwa zbóż i eksportu jego produktów Polska od wielu lat uzyskuje dodatni, ze zwiększającą się nadwyżką, bilans handlowy z zagranicą w ujęciu wartościowym. Rynek zbóż w Polsce – podobnie jak w innych krajach Unii Europejskiej – jest regulowany, a czynność tę w imieniu państwa prowadzi Agencja Rynku Rolnego.

Słowa kluczowe: zboża, powierzchnia, produkcja, struktura, bilans, samowystarczalność.

Summary: The aim of this study was to: a) show the place and role of cereals in the Polish economy in the early twenty-first century; b) analyze changes in the area of cereal crops and their share in the structure of crops in the years 1938-2013; c) analyze trends in the size and structure of grain production in the years 1938-2013; d) perform balance of cereals and determination of Polish self-sufficiency in this product; e) characterize trends in destiny cereals; f) present state intervention in the grain market. The analysis is based on sources such as scientific publications, reports of the Institute of Agricultural and Food Economics – National Research and statistical materials. The collected material was developed and interpreted using the methods: a comparison in the horizontal and vertical form, statistical form and determine the Polish self-sufficiency in grain production in terms of technical and economical Kapusta method. Cereals are an important component of agriculture and Polish economy since they are grown by 89.5% of farms, occupy almost three quarters of crop area and are an essential component of crop rotation (2013). 19.1% of global agriculture production and 35.5% of plant production and 13.1% of the agricultural commodity production and 29.1% of crop production form an important source of nutrients, the basis of the food pyramid and a basic component of food security, cereals and their derivatives are the subject of foreign trade and a source of increasing surplus in the trade balance (2012/2013 + 1 150 thousand euros). Already in pre-WWII Poland the position of grain was high, and in post-war Poland variable with a tendency to increase their role in plantings and agricultural production. Under the influence of various factors, mainly economic and natural there are changes to the total cereal cultivation area and the individual species. The universality of cereal crops makes difficulties in disseminating biological and technological progress. Although in the post-war period there was a decrease in areas planted with cereals, their collections are on the rise; also changes its structure in favor of more intensive species at a higher value in use (wheat, barley, triticale, corn). The production is realized in order to satisfy human needs, and therefore a good measure of the production of goods per 1 inhabitant, in this case the grain. From the pre-war years to modern years grain production has increased from 404 kg per capita to 739 kg. In the balance sheet of cereals at the beginning of the twenty-first century, we have two different situations; relatively stable internal consumption is accompanied by high volatility on the production side (changes in acreage and yields), which generates the need for imports in the years of crop failure. In Poland, cereals consumed (average of the years 2000 / 01-2012 / 13, for 13 years) are as follows: grazing – 60.5%, consumption – 22.2%, sowing (reproduction) – 7.2%, industrial processing – 4.5%, other (loss defects) – 3.7%. At the same time Poland exported 15,676 thousand tons of grain, and imported 16, 530 thousand tones, i.e. 854 thousand tons more.

In subsequent years, however, there were changing trends in the balance of foreign trade in grain. In the period of Polish membership in the European Union we observe the increased foreign sales of grain and milk (both exports and imports). As a result of well-developed grain processing and export of its products Poland has achieved positive balance of trade with increasing surplus with foreign countries in terms of value for several years. The cereals market in Poland – as in other European Union countries – is regulated, and this action is led the Agricultural Market Agency on behalf of the state.

Keywords: cereals, area, production, structure, balance, self-sufficiency.

*Do kraju tego, gdzie kruszynę chleba
podnoszą z ziemi przez uszanowanie
dla darów Nieba...
tęskno mi Panie!*

C.K. Norwid

1. Wstęp

Zboża, z wyjątkiem gryki, należą do rodziny traw i klasy jednoliściennych. Są roślinami jednorocznymi ozimymi (pszenica, jęczmień, żyto, pszenżyto) lub jarymi (pszenica, jęczmień, pszenżyto, owies, kukurydza, ryż, proso, sorgo). Ze względu na zbliżoną obróbkę młynarską i podobny sposób użytkowania nasion do zbóż zalicza się również grykę z rodziny rdestowatych, klasy dwuliściennych. Zboża dzielą się na podstawowe: pszenica, ryż, żyto, jęczmień, owies, pszenżyto, i tzw. pozostałe: mieszanki zbożowe, gryka, proso i kukurydza.

Owoce zbóż jest ziarniak, pospolicie zwany ziarnem. Uzyskujemy również produkty sprzężone (uboczne), jakimi są słoma i plewy.

Ziarno zbóż jest wykorzystywane do celów konsumpcyjnych (mąki, kasze, oleje, syropy), pastewnych (śrutowane ziarno, otręby – składnik w mieszankach paszowych), przemysłowych (piwowarstwo, młynarstwo, gorzelnictwo, farmaceutyka) i energetycznych (słoma, ziarno, całe rośliny).

Stosunkowo duże znaczenie roślin zbożowych jako surowca do wytwarzania środków spożywczych, pasz treściwych i produktów przemysłowych wynika z korzystnego składu ziarna, zawierającego prawie wszystkie niezbędne składniki dla prawidłowego odżywiania ludzi i zwierząt [Trybała 1999, s. 71]. Oczywiście zawartość poszczególnych składników w ziarnie różnych gatunków zbóż jest zróżnicowana i to czyni je bardziej lub mniej predestynowanymi w określonym kierunku użytkowania.

Głównym składnikiem odżywczym ziarna zbóż są węglowodany – cukrowce (60-74%); zawartość białka jest również pokaźna (7-15%), zwłaszcza w pszenicy. Niektóre gatunki zawierają także sporo tłuszczów, np. owies, kukurydza i proso. Jeżeli do tego dodamy, że jest to produkt o dużej trwałości, to uzyskamy zespół cech predestynujących go do tego, aby być głównym składnikiem pożywienia człowieka,

odgrywającym ważną rolę bezpieczeństwa żywnościowego. Potrzeby gospodarcze oraz wymagania środowiskowe roślin są głównymi czynnikami determinującymi rozmiary ich uprawy.

Zboża są roślinami powszechnie uprawianymi, co stwarza wiele problemów związanych z organizacją produkcji, upowszechnianiem postępu technologicznego i biologicznego oraz organizacją skupu i przetwórstwa. Pod wpływem potrzeb rynku oraz opłacalności produkcji zmienia się powierzchnia uprawy zbóż, plony i zbiory. Zmienia się również miejsce i rola zbóż w rolnictwie i gospodarce Polski.

Zboża z racji swej ważności w rolnictwie i gospodarce Polski są przedmiotem różnorodnych opracowań czynionych z różnych punktów widzenia: technologii produkcji (np. [Horoszkiewicz-Janka i in. 2014, s. 82-92]), uprawy poszczególnych gatunków zbóż lub odmian (np. [Narolski, Prażak, Klikocka 2013, s. 18-21]), odporności wybranego gatunku na choroby (np. [Czembor, Doraczyńska, Czembor 2013, s. 26-27]), rynku zbóż w wybranym okresie (np. [Łopaciuk 2012, s. 7-8]), problemów gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawie zbóż (np. [Grabiński 2011, s. 12-13]), zagadnień cen na zboża (np. [Jerzak, Florek 2013, s. 67-82; Jodź, Mruklik 2014, s. 79-87]). Przytoczeni autorzy oraz prezentowane przez nich opracowania wskazują na wąskie ujmowanie zagadnień zbożowych, brak opracowań monograficznych dotyczących zagadnień gospodarki zbożowej oraz ujęcia retrospektywnego.

2. Cel, zakres i metodyka badań

Celem badań było:

- a) ukazanie miejsca i roli zbóż w rolnictwie i gospodarce Polski na początku XXI wieku;
- b) dokonanie analizy zmian powierzchni uprawy zbóż i ich udziału w strukturze upraw w latach 1938-2013;
- c) scharakteryzowanie tendencji zmian w rozmiarach i strukturze produkcji zbóż w latach 1938-2013;
- d) wykonanie bilansów zbóż oraz określenie samowystarczalności Polski w tym produkcie, wyróżniając samowystarczalność techniczną i ekonomiczną na początku XXI wieku;
- e) scharakteryzowanie tendencji zmian w przeznaczeniu zbóż;
- f) przedstawienie interwencji państwa na rynku zbóż.

Opracowanie powstało na podstawie takich źródeł wiedzy, jak: publikacje naukowe i popularnonaukowe zwarte i ciągłe, raporty Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB oraz materiały statystyczne.

Zgromadzony materiał został opracowany i zinterpretowany z wykorzystaniem metod: porównawczej w formie horyzontalnej i wertykalnej [Kapusta 1976, s. 11-12; Stachak 2003, s. 213-216], a także statystycznej [Stachak 1997, s. 132-133].

Do określenia samowystarczalności Polski w produkcji zbóż posłużono się wskaźnikami technicznymi i ekonomicznymi [Kapusta 2012a, s. 263-264],

a samowystarczalność jest rozumiana jako zrównoważenie produkcji ze zużyciem krajowym – we wskaźnikach technicznych, a w ekonomicznych zrównoważenie pod względem wartościowym obrotów handlowych ziarnem zbóż i powstałymi z niego produktami.

Uzyskane wyniki badań zostały przedstawione techniką tabelaryczną w połączeniu z opisem słownym.

3. Miejsce zbóż w rolnictwie i gospodarce Polski

Zboża stanowią ważny składnik rolnictwa i gospodarki Polski, ponieważ:

- są uprawiane przez 89,5% gospodarstw rolnych, a średni obszar upraw zbożowych w gospodarstwie wynosi 5,90 ha (2010 r.) [GUS 2011b, s. 38],
- zajmują prawie $\frac{3}{4}$ powierzchni upraw gruntowych; w latach 2000-2013 powierzchnia upraw zbóż zmniejszyła się z 8814 tys. ha do 7479 tys. ha, czyli o 1335 tys. ha, tj. o 15,1%. W tym samym okresie udział procentowy zbóż w strukturze zasiewów wzrósł z 71,0 do 73,8% [GUS 2009, s. 197; 2014, s. 187],
- stanowią zasadniczy składnik zmianowania upraw (istnieją trudności w znalezieniu dobrych stanowisk dla tak dużego odsetka zbóż),
- stanowią (2013 r.) 19,1% produkcji globalnej rolnictwa i 35,5% produkcji roślinnej oraz 13,1% produkcji towarowej rolnictwa i 29,1% produkcji roślinnej [GUS 2014, s. 178-180] (podczas gdy w 2000 r. stanowiły odpowiednio: 18,0%, 33,8%, 12,0% i 32,0%) [GUS 2011a, s. 459-460],
- stanowią ważne źródło składników odżywczych, podstawę piramidy żywieniowej i podstawowy składnik bezpieczeństwa żywnościowego człowieka,
- są głównym składnikiem pasz przemysłowych zużywanych w żywieniu zwierząt gospodarskich i elementem intensyfikacji produkcji zwierzęcej [Kapusta 2012b, s. 23],
- angażują znaczną część zasobów pracy w rolnictwie i dostarczają pracującym przychodów,
- produkty pochodne zbóż są przedmiotem obrotów z zagranicą i źródłem wrażliwych nadwyżek w bilansie handlowym (np. 2012/13 r. + 1150 tys. euro),
- zboża należą do roślin o wysokim poziomie wzrostu plonu; w latach 1950-1955 i 2006-2010 plony zbóż ogółem wzrosły z 12,6 do 32,2 dt/ha, tj. o 255,6%, w tym zbóż podstawowych (odpowiednio) z 12,7 do 32,5 dt/ha, tj. o 255,9%, pszenicy z 13,1-39,7 dt/ha, tj. o 303,1%, żyta z 12,3-24,3 dt/ha, tj. o 197,6%, jęczmienia z 13,4-31,4 dt/ha, tj. o 234,3%, owsa z 13,0-24,1 dt/ha, tj. o 185,4%, mieszanek zbożowych z 11,7-26,7 dt/ha, tj. o 228,2%, gryki z 7,7-11,3 dt/ha, tj. o 146,8%, kukurydzy z 15,0-56,9 dt/ha, tj. o 379,3%. W omawianym okresie wyższa dynamika plonów wystąpiła tylko w burakach cukrowych – 420,3%, i roślinach oleistych – 404,6% [Kapusta 2013, s. 54].

4. Zmiany powierzchni upraw zbóż i ich udziału w strukturze upraw w latach 1938-2013

W Polsce gospodarka zbożowa i rynek zbóż kształtują się pod wpływem niestabilnych uwarunkowań makroekonomicznych, głównie zmiennego poziomu produkcji i podaży zbóż. Już w Polsce międzywojennej pozycja zbóż w uprawach była wysoka i stanowiły one 65,9% upraw (tab. 1), a Polska była samowystarczalnym i znaczącym eksporterem ziarna zbóż. Zboża podstawowe stanowiły 63% – wśród nich dominowało żyto (33,4%) i owies (12,9%) przy chowie 3916 tys. szt. koni; nie występowało pszenżyto, a kukurydza na ziarno uprawiana była w śladowych wielkościach. Dość wysoki był udział gryki i prosa (2,1%), natomiast bardzo niski udział mieszanek zbożowych (0,8%). Na uwagę zasługuje jeszcze wysoki (10,0%) udział pszenicy, w tym 8,7% pszenicy ozimej, które to wielkości zostały przekroczone w okresie powojennym dopiero w latach sześćdziesiątych.

Tabela 1. Zmiany procentowego udziału zbóż w strukturze upraw w Polsce w latach 1938-2013 (uprawy razem = 100,0%)

Wyszczególnienie	Rok											
	1938	1946	1953**	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2011	2012	2013
Zbożowe	65,8	60,2	61,6	60,2	55,8	54,1	59,9	71,0	73,3	73,8	73,8	73,8
Zboża podstawowe*:	62,9	56,4	60,3	57,7	52,5	48,0	45,7	57,4	58,4	58,5	55,4	56,7
Pszenica:	9,9	7,1	9,9	8,9	13,3	11,1	16,0	21,2	20,6	21,4	19,9	21,1
– ozima	8,7	5,4	6,7	6,8	11,7	9,5	11,6	15,7	18,1	18,3	13,2	18,4
– jara	1,2	1,7	3,2	2,1	1,6	1,6	4,4	5,5	2,5	3,1	6,7	2,7
Żyto	33,4	30,8	31,5	33,4	22,8	20,9	16,3	17,2	10,2	10,3	10,0	11,6
Jęczmień:	6,7	7,5	5,8	4,7	6,2	9,1	8,2	8,8	9,3	9,6	11,1	8,1
– ozimy	0,1	.	0,6	0,4	0,2	1,0	1,3	1,1	2,4	2,2	1,5	2,1
– jary	6,6	.	5,2	4,3	6,0	8,1	6,9	7,7	6,9	7,4	9,6	6,0
Owies	12,9	11,0	11,3	10,7	10,2	6,9	5,2	4,6	5,5	5,2	4,9	4,3
Pszzenżyto	–	–	–	–	–	–	5,3	5,6	12,8	12,0	9,5	11,6
Mieszanki zbożowe	0,7	2,5	1,8	1,7	2,7	5,1	8,2	11,9	10,5	11,3	12,3	10,0
Gryka i proso	2,1	1,3	1,2	0,7	0,6	0,9	0,3	0,5	1,1	0,9	0,9	1,1
Kukurydza	0,1	.	.	0,1	0	0,1	0,4	1,2	3,3	3,1	5,2	6,0

* Łącznie z pszenżytem (jarym i ozimym). ** Od 1949 r. władze partyjne i państwowe podjęły intensywne działania mające na celu przebudowę ustroju rolnego (tzw. kolektywizacja), w wyniku których wystąpiły zawirowania w produkcji rolniczej (spadek produkcji), co chciano ukryć przed społeczeństwem, utajniając informacje dotyczące produkcji rolniczej z lat 1950-1952.

Źródło: [Kapusta 2001, s. 23; GUS 1955, s. 112; GUS 1959, s. 172; GUS 1978, s. 192; GUS 2014, s. 197-198]. Obliczenia własne.

W okresie powojennym gospodarka zbożowa była kształtowana w odmiennych warunkach terytorialnych, ustrojowych i uwarunkowaniach makroekonomicznych.

Zmieniała się powierzchnia uprawy zbóż ogółem, poszczególnych ich gatunków, a co za tym idzie – również struktura zasiewów.

Powierzchnia upraw zbóż ulegała zmianie, np. w 1949 r. wynosiła 9641,9 tys. ha, (w tym zboża podstawowe 9226,4 tys. ha) [GUS 1956, s. 131], w 2000 r. 8814 tys. ha (7122 tys. ha) [GUS 2007, s. 254], natomiast w 2013 r. 7479 tys. ha (5742 tys. ha) [GUS 2014, s. 187]. Następowwała również zmiana powierzchni upraw poszczególnych gatunków roślin i tak np. pszenica była uprawiana na powierzchni (odpowiednio) 1445 tys. ha, 2635 tys. ha i 2138 tys. ha [GUS 2007, s. 254; 2014, s. 187]. Należy przypomnieć, że w okresie międzywojennym (1938 r.) powierzchnia upraw zbóż wynosiła 11 690 tys. ha, a powierzchnia uprawy pszenicy 1751 tys. ha [MliD 1941, s. 35].

Pod wpływem różnych czynników, głównie ekonomicznych i przyrodniczych, zmienia się powierzchnia uprawy poszczególnych gatunków zbóż. Dla zobrazowania tendencji zmian w tym zakresie posłużono się średnimi z lat 1950-1955 i 2006-2010. W latach 1950-1955 zboża zajmowały średnio 66,6% gruntów ornych, w tym zboża podstawowe 57,8%. W późniejszym okresie pozycja zbóż wśród upraw wahała się, aby w latach 2006-2010 osiągnąć 73,4%, w tym zboża podstawowe 57,8%. Tak więc udział zbóż wśród upraw wzrósł o 12,8 punktu procentowego. Stało się tak, pomimo że w tym okresie powierzchnia upraw zbóż zmniejszyła się o ponad 1600 tys. ha. W tym samym okresie udział zbóż podstawowych nie uległ zmianie, pomimo że do uprawy zostało wprowadzone nowe zboże – pszenżyto. Nastąpiły przesunięcia w uprawie poszczególnych zbóż i tak: wzrosła uprawa pszenicy, jęczmienia oraz mieszanek zbożowych. Wprowadzono do uprawy pszenżyto, którego hodowlę rozpoczęto w 1968 r. Główne kierunki hodowli pszenżyta to: wysoki plon, odporność na wyleganie i porastanie, zimotrwałość, kierunki specjalne zaś to przydatność do produkcji bioetanolu lub wartość paszowa¹. Nastąpił również wzrost uprawy kukurydzy na ziarno, która wcześniej była uprawiana w śladowych ilościach (np. 1954 r. – 26,3 tys. ha, a w 2013 r. – 614 tys. ha). Radykalna redukcja chowu koni spowodowała zmniejszenie zapotrzebowania na ziarno owsa dla celów paszowych i w konsekwencji zmniejszenie jego uprawy. Z kolei zmiany w technologii żywienia poszczególnych gatunków zwierząt generują potrzeby uprawy poszczególnych gatunków zbóż na cele paszowe. Zbożami typowo paszowymi (o małym przeznaczeniu na spożycie dla ludzi) są: kukurydza, mieszanki zbożowe i pszenżyto. Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku następuje dynamiczny wzrost udziału tych gatunków zbóż w strukturze zasiewów. Zmniejsza się natomiast uprawa żyta, owsa i gryki. W sumie zwiększył się udział zbóż intensywnych i dających wyższe plony i o większej wartości użytkowej.

Zboża ze względu na swe zróżnicowanie oraz rolę, jaką odgrywają w zaspokajaniu potrzeb człowieka, są często uprawiane w gospodarstwach rolnych. Uprawa zbóż, pomimo dokonującej się koncentracji, wciąż jest jeszcze rozproszona (tab. 2).

¹ Na świecie dominują w uprawie formy jare, w Europie głównie ozime. W 2015 r. w Krajowym Rejestrze pszenżyta jarego w Polsce znajdowało się 9 odmian.

W latach 2002-2010 liczba gospodarstw uprawiających zboża zmniejszyła się o 22,3%. Pomimo to w 2010 r. liczba gospodarstw rolnych zajmujących się uprawą zbóż wynosiła 1296686, tj. 89,5% ogólnej liczby gospodarstw rolnych, które zajmowały się uprawą ziemiopłodów [GUS 2011b, s. 37-44].

Tabela 2. Gospodarstwa uprawiające zboża w rolnictwie polskim w 2002 r. i 2010 r.

Grupy obszarowe gospodarstw ha UR	Liczba gospodarstw ze zbożem	Odsetek ogólnej liczby gosp. ze zbożem	Średnia powierzchnia uprawy zbóż	Liczba gospodarstw ze zbożem	Odsetek ogólnej liczby gosp. ze zbożem	Średnia powierzchnia uprawy zbóż
Ogółem	1 667 978	100,0	4,97	1 296 686	100,0	5,90
Do 1 ha łącznie	221 983	13,3	0,33	110 696	8,5	0,42
1-2	267 706	16,0	0,77	183 084	14,1	0,92
2-3	183 463	11,0	1,25	153 106	11,8	1,42
3-5	266 676	16,0	2,04	222 546	17,2	2,28
5-7	183 778	11,0	3,27	151 667	11,7	3,57
7-10	187 564	11,2	4,82	153 892	11,9	5,11
10-15	168 951	10,1	7,12		10,7	7,28
15-20	79 146	4,7	10,07	67 204	5,2	9,98
20-50	90 910	5,5	17,16	90 722	7,0	16,45
50 i więcej	17 801	1,1	122,30	24 406	1,9	90,20

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010, GUS, Warszawa 2012, s. 96-97. Obliczenia własne.

Udział zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw wahał się od 62,9% w grupie obszarowej 100 ha i więcej oraz 65,7% w grupie 0-1 ha do 80,6% w grupie 3-5 ha oraz 81,2% w grupie 5-10 ha.

Średnia powierzchnia zasiewów zbóż ogółem w 1 gospodarstwie rolnym sektora prywatnego zajmującym się ich uprawą wynosiła 5,90 ha, natomiast w gospodarstwach sektora publicznego 204,27 ha.

W gospodarstwach rolnych posiadających 10-50 ha użytków rolnych, stanowiących zaledwie 22,9% gospodarstw uprawiających zboża, znajdowało się 41,6% całego arealu uprawy zbóż. Najwięcej gospodarstw uprawiających zboża, tj. 66,7%, posiadało 1-10 ha UR, jednak w gospodarstwach tych znajdowało się tylko 29,0% zasiewów zbóż ogółem.

Wśród gospodarstw zajmujących się uprawą zbóż liczba gospodarstw prowadzących poszczególne gatunki przedstawiała się następująco (2010 r.): pszenicę ozimą uprawiało 533,0 tys. gospodarstw rolnych, tj. 41,1% ogólnej liczby gospodarstw rolnych uprawiających zboża, pszenicę jarą 140,8 tys., tj. 10,9%, żyto 416,8 tys., tj. 32,1%, jęczmień ozimy 96,1 tys., tj. 7,4%, jęczmień jary 282,7 tys., tj. 21,8%, owies 319,5 tys., tj. 24,6%, pszenżyto ozime 432,2 tys., tj. 33,3%, pszenżyto jare 59,6 tys.,

tj. 4,6%, mieszanki zbożowe ozime 55,0 tys., tj. 4,2%, mieszanki zbożowe jare 391,7 tys., tj. 30,2%, grykę 26,3 tys., tj. 2,0%, proso 3,5 tys., tj. 0,3%, pozostałe zbożowe 5,5 tys., tj. 0,4%, kukurydzę na ziarno 58,5 tys., tj. 4,5%.

Spis powszechny z 2010 roku wykazał ponadto, że najwięcej gospodarstw uprawiających zboża było:

- jeśli chodzi o pszenicę w województwach: podkarpackim (96,0 tys.), lubelskim (95,0 tys.) i małopolskim (92,4 tys.),
- żyto w: mazowieckim (88,6 tys.), łódzkim (63,0 tys.) i wielkopolskim (59,0 tys.),
- jęczmień w: lubelskim (61,0 tys.) i wielkopolskim (46,0 tys.),
- owies w: mazowieckim (60,9 tys.), lubelskim (41,3 tys.) i podkarpackim (41,0 tys.),
- pszenżyto w: mazowieckim (81,6 tys.) i wielkopolskim (63,6 tys.),
- mieszanki zbożowe w: mazowieckim (69,8 tys.), lubelskim (57,2 tys.), wielkopolskim (51,0 tys.) i łódzkim (50,1 tys.),
- kukurydzę na ziarno w: podkarpackim (7,7 tys.), mazowieckim (7,6 tys.) i małopolskim (6,8 tys.),
- grykę, proso i inne zbożowe w: lubelskim (11,5 tys.), mazowieckim (3,7 tys.), podkarpackim (3,5 tys.) i dolnośląskim (3,2 tys.).

Z kolei najmniej gospodarstw uprawiających zboża wystąpiło:

- jeśli chodzi o pszenicę w województwach: lubelskim (8,2 tys.), warmińsko-mazurskim (11,0 tys.), zachodniopomorskim (11,4 tys.), pomorskim (12,2 tys.) i podlaskim (13,1 tys.),
- żyto w: opolskim (5,5 tys.), lubelskim (6,9 tys.), warmińsko-mazurskim (7,4 tys.), zachodniopomorskim (8,8 tys.) i dolnośląskim (9,5 tys.),
- jęczmień w: lubelskim (5,2 tys.), zachodniopomorskim (7,1 tys.), warmińsko-mazurskim (7,3 tys.), pomorskim (8,1 tys.) i podlaskim (8,2 tys.),
- owies w: lubelskim (3,3 tys.), opolskim (4,1 tys.), warmińsko-mazurskim (5,7 tys.), zachodniopomorskim (6,4 tys.) i kujawsko-pomorskim (6,5 tys.),
- pszenżyto w: lubelskim (7,4 tys.), zachodniopomorskim (7,5 tys.), opolskim (8,7 tys.) i dolnośląskim (8,9 tys.),
- mieszanki zbożowe w: lubelskim (3,4 tys.), zachodniopomorskim (4,2 tys.), dolnośląskim (5,7 tys.) i opolskim (8,0 tys.),
- kukurydzę na ziarno w: zachodniopomorskim (0,3 tys.) oraz pomorskim i lubelskim (po 0,6 tys.),
- grykę, proso i inne zbożowe w: opolskim (0,3 tys.), małopolskim i kujawsko-pomorskim (po 0,4 tys.), warmińsko-pomorskim (0,7 tys.) i wielkopolskim (0,9 tys.).

Uprawą kukurydzy na ziarno zajmowało się 58,5 tys., tj. 4,0% gospodarstw rolnych prowadzących zasiewy, a średnia powierzchnia jej uprawy w gospodarstwach prywatnych wynosiła 5,68 ha, w sektorze publicznym zaś 86,02 ha.

Z przytoczonych danych wynika, że zboża są powszechnie uprawiane w gospodarstwach rolnych i występuje duże rozdrobnienie ich uprawy, co utrudnia wdrażanie postępu biologicznego i technologicznego w ich produkcji.

5. Zbiory zbóż, ich struktura oraz produkcja na 1 mieszkańca w latach 1938-2013

Zmiany powierzchni upraw zbóż ogółem i ich poszczególnych gatunków w powiązaniu ze zmianami w plonach powodują zmiany zbiorów ziarna (tab. 3).

Tabela 3. Zbiory ogółem i poszczególnych gatunków zbóż oraz ich struktura

Wyszczególnienie	J.m.	Rok											
		1938	1946 ^a	1953	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2011	2012	2013
Zboża razem	tys. t 100,0	14084 100,0	5383 100,0	10470 100,0	14809 100,0	16362 100,0	18336 100,0	28014 100,0	22341 100,0	27228 100,0	26767 100,0	28544 100,0	28455 100,0
Zboża podstawowe	tys. t %	13453 95,5	5072 94,2	9800 93,6	14265 96,3	15399 94,1	16405 89,5	24127 86,1	18260 81,7	21749 79,9	20883 78,0	20493 71,8	21241 74,6
Pszenica	tys. t %	2172 15,4	618 11,5	1854 17,7	2303 15,6	4608 28,2	4176 22,8	9026 32,2	8503 38,1	9408 34,6	9339 34,9	8608 30,2	9485 33,3
Żyto	tys. t %	7253 51,5	2763 51,3	4655 44,5	7878 53,2	5433 33,2	6564 35,8	6044 21,6	4003 17,9	2852 10,4	2601 9,7	2888 10,1	3359 11,8
Jęczmień	tys. t %	1371 9,7	674 12,5	1124 10,7	1310 8,8	2149 13,1	3420 18,7	4217 15,0	2783 12,4	3397 12,5	3326 12,4	4180 14,7	2934 10,3
Owies	tys. t %	2657 18,9	1017 18,9	2167 20,7	2774 18,7	3209 19,6	2245 12,2	2119 7,6	1070 4,8	1516 5,6	1382 5,2	1468 5,1	1190 4,2
Pszenżyto	tys. t %	-	-	-	-	-	-	2721 9,7	1901 8,5	4576 16,8	4235 15,8	3349 11,7	4273 15,0
Pozostałe zboża, w tym:	tys. t %	631 4,5	311 5,8	670 6,4	544 3,7	963 5,9	1931 10,5	3887 13,9	4081 18,3	5479 20,1	5884 22,0	8051 28,2	7214 25,4
kukurydza	tys. t %	126 0,1			47 0,3	12 0,1	58 0,3	290 1,0	923 4,1	1994 7,3	2392 8,9	3996 14,0	4040 14,2
mieszanki	tys. t %	178 1,3	228 4,2		390 2,6	468 2,9	1773 9,7	3554 12,7	3084 13,8	3339 12,3	3373 12,6	3920 13,7	3021 10,6

^a Dane szacunkowe.

Źródło: [MiD 1941, s. 35; GUS 1955, s. 113; 1978, s. 210; 1982, s. 215; 1993, s. 170; 2014, s. 194].
Obliczenia własne.

W 2013 r. zbiory zbóż były o ponad 100% wyższe niż w okresie międzywojennym. Dochodzenie do tych zbiorów było stopniowe i bardzo złożone, ponieważ: następowało zmniejszenie powierzchni uprawy zbóż przy wzrastającym ich udziale w strukturze zasiewów, zmieniała się struktura upraw zbóż, wprowadzono do uprawy nowy gatunek zboża – pszenżyto, upowszechniono uprawę kukurydzy na ziarno, wreszcie zmieniała się technologia uprawy przy wciąż zmieniających się środkach produkcji (nowe: odmiany, nawozy mineralne, środki ochrony roślin, maszyny i narzędzia itd.). Wszystko to przy powszechności uprawy zbóż rodziło zespół problemów, z którymi rolnicy musieli dać sobie radę. W rezultacie nastąpiło zwiększenie

produkcji, przebudowa jej struktury w kierunku pożądanym (gatunkowo, ilościowo i jakościowo) oraz w coraz większym stopniu ustabilizowanie rozmiarów produkcji (co przy zmienności warunków pogodowych jest bardzo trudne). Wahania rocznych zbiorów oscylują wokół 10%, co należy uznać za zadowalające.

W strukturze produkcji nastąpił wyraźny wzrost udziału pszenicy (ok. 1/3 produkcji), pszenżyta i kukurydzy (po ok. 1/6 produkcji) oraz mieszanek zbożowych z kilku procent do ponad 10%, natomiast radykalne zmniejszenie produkcji żyta z ok. 50% produkcji do ok. 10% i owsa z ok. 20% produkcji do niespełna 5%.

Produkcję realizujemy w celu zaspokojenia ludzkich potrzeb. Dlatego dobrą miarą naszych dokonań jest wyrażenie efektów, w tym przypadku produkcji ziarna na 1 mieszkańca (tab. 4).

Tabela 4. Produkcja ziarna zbóż ogółem i wybranych gatunków na 1 mieszkańca (w kg)

Lata	Zboża razem	Zboża podstawowe	W tym			
			pszenica	żyto	jęczmień	owies
1938	404	386	62	208	39	76
1953	395	377	70	183	42	82
1960	501	483	78	266	44	95
1971-1975	625	585	167	229	95	94
1976-1980	555	500	145	184	101	69
1981-1985	605	533	143	220	99	71
1986-1990	689	593	214	167	109	60
1991-1995	618	525	214	138	85	38
1996-2000	652	538	227	133	88	37
2001-2005	700	546	236	100	87	35
2006-2010	701	556	230	83	95	35
2011	695	542	242	67	86	36
2012	803	532	223	75	108	38
2013	739	552	246	87	76	31

Źródło: [MliD 1941, s. 35; Kapusta 2012c, s. 2; GUS 1955, s. 23, 112; GUS 2008, s. 88, 271; 2011a, s. 102, 153; 2014, s. 140, 194]. Obliczenia własne.

Od okresu międzywojennego do 2013 r. produkcja zbóż na 1 mieszkańca wzrosła z 404 kg do 739 kg, w tym zbóż podstawowych z 386 kg do 552 kg. Natomiast w okresie sześćdziesięciolecia powojennego (1953-2013), pomimo zmniejszenia powierzchni uprawy zbóż oraz wzrostu liczby ludności, produkcja ziarna zbóż na 1 mieszkańca wzrosła z 395 kg do 738 kg, czyli uległa prawie podwojeniu. Szczególnie duży wzrost nastąpił w produkcji pszenicy (o 251,4%) i jęczmienia (o 81%), przy wysokim zmniejszeniu produkcji żyta (-52,5%) i owsa (-62,2%).

Rozważania powyższe można podsumować następująco: w latach 1953-1954 i 2012-2013² produkcja ziarna zbóż (średniorocznie) wzrosła globalnie z 10962,9 tys. t

² Na porównania tylko dwuletnich średnich pozwalają dane statystyczne.

do 28499,5 tys. t, tj. o 160,0%, na 1 mieszkańca z 347 kg do 740 kg, tj. o 113,3%, przy zmniejszeniu powierzchni upraw zbożowych o 1698,2 tys. ha, tj. o 18,2%. Takie zmiany były możliwe na skutek podjęcia działań organizacyjno-technologicznych i rozwoju postępu biologicznego (nowy gatunek zbóż – pszenżyto, nowe odmiany i nowe technologie oraz zmiany w strukturze upraw).

6. Bilans zbóż i samowystarczalność zbożowa Polski na początku XXI wieku

Bilans zbóż w Polsce zawsze był napięty. Ogólnie Polska w okresie powojennym była stałym importerem zbóż konsumpcyjnych (z powodu niedostatecznej produkcji zbóż wysokiej jakości) oraz pastewnych (z powodu systematycznego wzrostu zużycia zbóż na karmę dla zwierząt).

W bilansie zbóż mamy dwie odmienne sytuacje; względnie stabilnemu zużyciu wewnętrznemu towarzyszy duża zmienność po stronie produkcji.

Nowa sytuacja w bilansie zbóż miała miejsce na początku XXI wieku, kiedy to wystąpiły wahania w produkcji i zużyciu krajowym; dużym wahaniami produkcji towarzyszą odpowiednie wahania w imporcie, wskutek czego Polska znów stała się na wiele lat importerem netto zbóż (tab. 5).

W Polsce zboża zużywa się (np. w latach 2000/01-2012/13 r. – średnie z 13 lat) w następujący sposób: spasanie – 60,5%, spożycie – 22,2%, siew (reprodukcja) – 7,2%, przemysłowe przetwórstwo – 4,5%, pozostałe (straty i ubytki) – 3,7%. W tym samym okresie wyeksportowano 15 676 tys. ton ziarna zbóż, a zaimportowano 16 530, tj. o 854 tys. ton więcej. W poszczególnych latach były jednak zmienne tendencje w saldzie handlu zagranicznego zbożem. W okresie przynależności Polski do Unii Europejskiej zwiększyły się obroty zagraniczne zbożem (zarówno eksport, jak i import).

Wykonany bilans zbóż wykazał, że:

1) mamy do czynienia z wahaniami produkcji zbóż wynikającymi głównie ze zmienności plonów i powierzchni uprawy,

2) zużycie krajowe wykazuje dużą stabilność, pomimo przesunięć między poszczególnymi kierunkami zużycia, i tak:

a) systematycznie zmniejsza się przeznaczenie zbóż na spożycie w wyniku zmniejszania liczby ludności oraz powolnego zmniejszania się spożycia na 1 mieszkańca (np. w sezonie 2014/15 spożycie jest szacowane na ok. 107 kg na osobę w ekwiwalencie mąki lub 132,5 kg w przeliczeniu na ziarno). Na cele spożywcze przeznaczają się przede wszystkim ziarno pszenicy – ok. 4,5 mln ton, tj. ok. 46% zbiorów, oraz 1,5 mln ton żyta, tj. ok. 40% zbiorów. Spożycie innych gatunków zbóż jest niewielkich rozmiarów,

b) udział spożycia (w %) w produkcji wykazuje duże wahania (dwa razy waha się wokół 25% i jeden raz poniżej 20%); ostatnie lata to wielkości bliskie 20%,

c) systematycznie zmniejsza się przeznaczanie zbóż na siew w wyniku zmniejszania się powierzchni ich uprawy oraz zmian w wysiewie na 1 ha,

Tabela 5. Bilans zbóż ogółem* w latach 2000/01-2012/13 (w tys. ton, % i mln euro)^a

Wyszczególnienie	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Przychód	23935	26265	26807	23566	28015	26722	25698	26887	27333	29493	26926	26588	26959
Zbiory	21344	25540	24876	21464	27220	24900	20454	25318	25738	28020	25088	24255	24413
Import	1876	725	603	709	795	724	2500	1549	1528	1395	1416	1705	1005
Zmniejszenie zapasów ^b	715	-	1328	1393	-	1098	2744	20	67	78	422	628	1541
Zużycie krajowe	23848	26169	25631	23448	27404	25447	24803	26009	25161	25318	24945	24982	23621
– siew	1928	1798	1751	1778	1769	1704	1711	1737	1751	1751	1712	1711	1695
– spasanie	14212	15083	15812	13980	14003	15506	15535	15003	15241	15119	14689	14662	13960
– spożycie	5746	5747	5746	5772	5716	5686	5282	5247	5187	5160	5222	5309	5047
– użycie przemysłowe ^c	913	1083	1151	1081	1141	1205	1315	1380	1550	2110	2075	2120	1904
– straty i ubytki	1049	1341	1171	837	1165	1135	950	1015	1052	1178	1247	1180	1015
Eksport	87	96	1176	118	611	1275	895	878	2172	2406	1747	1248	2967
Zwiększenie zapasów ^b	-	1117	-	-	3610	211	-	1627	380	1769	234	358	371
Saldo (E-I)	-1789	-629	573	-591	-184	551	-1605	-671	644	1011	331	-457	1962
Wskaźnik Ss	89,5	97,6	97,1	91,5	99,3	97,9	82,5	97,3	102,3	110,7	100,6	97,1	103,4
Udział spożycia w produkcji (%)	26,9	22,5	23,1	23,6	21,0	22,8	25,8	20,7	20,2	18,4	20,8	21,9	20,7
Udział importu w spożyciu (%)	32,6	12,6	10,5	12,3	13,9	12,7	47,3	29,5	28,5	27,0	27,1	32,1	19,9
Udział eksportu w produkcji (%)	0,4	0,4	4,7	0,5	2,2	5,1	16,9	3,5	8,4	8,6	7,0	5,1	12,2
Saldo (E-I) (tys. euro)	.	.	.	.	128,9	332,6	-48,1	53,0	282,1	415,0	323,9	257,0	1150,3

^a Łącznie z mieszkankami zbożowymi oraz ziarnem przeznaczonym na przetwory.

^b Zmniejszenie (+) lub zwiększenie (-) zapasów w przetwórstwie przemysłowym i handlu; łącznie z zapasami w gospodarstwach rolnych.

^c Bez przemiału zbóż.

Źródło: [GUS 2005, s. 385-386; 2009, s. 299-300; 2010, s. 297-298; 2014, s. 347-348; 2011, s. 468; IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW 2009, s. 24; 2011, s. 1, 22; 2015, s. 27]. Obliczenia własne.

d) zużycie przemysłowe (w przemyśle spirytusowym, piwowarskim i skrobiowym) wykazuje tendencję rosnącą; występuje zjawisko szerokiego zastępowania ziemniaków przez zboża w produkcji alkoholu i bioetanolu, wzrasta produkcja piwa (zmniejszenie w 2009 i 2010 r.) oraz produkcja skrobi,

e) systematycznie wzrasta przeznaczanie zbóż na cele paszowe, co jest spowodowane m.in. zmianami technologii i intensywności żywienia zwierząt; coraz więcej ziarna zużywa się do produkcji mieszanek przemysłowych, natomiast występuje w zasadzie stabilizacja w skarmianiu ziarna nieprzetworzonego,

f) wciąż wysokie są ubytki i straty ziarna (3,5-4,5%) wynikające z wadliwej technologii jego przechowywania,

g) występujący eksport wykazuje duże wahania z tendencją rosnącą,

h) wskaźniki samowystarczalności technicznej wykazują duże wahania i uzasadniają potrzebę utrzymywania zapasów ziarna,

i) dość korzystnie kształtuje się samowystarczalność ekonomiczna, głównie za sprawą wysokiego eksportu produktów przetworzonych.

W sumie należy stwierdzić, że rynek zbożowy w Polsce jest źle zorganizowany, w konsekwencji czego kraj nasz, zamiast być eksporterem netto zbóż, jest ich importerem.

Niezrozumiały dla konsumentów jest fakt, że na spożycie, przeznaczając w ostatnich latach ok. 20% produkcji ziarna, występują trudności w pozyskaniu dobrej jakości ziarna na cele spożywcze.

Ponadto występują duże wahania w cenach zbóż, co przenosi się na produkty z nich wytwarzane: spożywcze i paszowe.

7. Interwencja państwa na rynku zbóż

Rynek zbóż w Polsce – podobnie jak w innych krajach UE – jest regulowany. Działania regulacyjne prowadzi Agencja Rynku Rolnego (ARR), która:

- a) dokonuje interwencyjnego skupu zbóż, ich przechowywania oraz sprzedaży,
- b) dokonuje subsydiowania eksportu,
- c) prowadzi pomoc żywnościową dla najuboższej ludności,
- d) administruje obrotem w handlu zagranicznym.

Najważniejsza rola ARR polega na interwencyjnym skupie zbóż, którego celem jest zakup nadwyżek występujących na rynku. Interwencyjny zakup zbóż na rynku w Polsce obejmuje pszenicę, jęczmień i kukurydzę i odbywa się od 1 listopada do 31 maja, z możliwością realizacji dostaw do 31 lipca danego roku. Minimalna ilość danego rodzaju zboża, jaka może być przedmiotem zakupu interwencyjnego, to 80 ton.

Na każdy rok gospodarczy wprowadzane są limity interwencyjnego zakupu zbóż po sztywnej cenie (101,31 euro/t), niezależnie od gatunku zakupywanego zboża. Cena interwencyjna podlega:

a) podwyższeniu o kwotę określoną dla miesiąca, w którym nastąpi pierwsza dostawa ziarna do magazynu,

b) podwyższeniu lub obniżeniu w zależności od faktycznej jakości ziarna dostarczonego przez sprzedającego.

Unijny system interwencji na rynku zbóż obejmuje również ich przechowywanie. Aby móc świadczyć taką usługę na rzecz ARR, właściciel magazynu(ów) musi:

a) mieć świadectwo autoryzacji magazynu(ów),

b) zarejestrować się w Centralnym Rejestrze Przedsiębiorców w ARR i złożyć oferty na świadczenie usług przechowalniczych.

Zboża zakupione w ramach interwencji przeznaczone są na rynek wewnętrzny Polski lub na eksport. Przy eksporcie na rynki pozaunijne stosowane są subsydia eksportowe, a co roku ustalane są limity eksportu rozdysponowywane w drodze przetargu.

W przypadku niskiego stanu zapasów poszczególnych gatunków zbóż istnieje możliwość wprowadzenia zerowych stawek celnych przy ich imporcie.

W UE w obrotach z krajami trzecimi wymagane są pozwolenia eksportowe i importowe na ziarno zbóż i ich przetworów. W Polsce dokument taki wydawany jest przez ARR.

Ponadto Komisja Europejska corocznie przeznacza na pomoc żywnościową określoną ilość ziarna z zapasów interwencyjnych. W drodze przetargu dokonuje się wyboru przedsiębiorców, którzy są zobowiązani dostarczyć mąkę i makaron do instytucji wspierających najuboższą ludność.

W celu podniesienia na wyższy poziom gospodarki zbożowej ARR, na podstawie wniosków złożonych przez rolników, dofinansowuje zakupy elitarnego lub kwalifikowanego materiału siewnego wykorzystywanego w uprawach. Od 2007 r. ARR udziela takich dopłat z budżetu krajowego, w ramach pomocy *de minimis* w rolnictwie. Dopłaty stosuje się do powierzchni gruntów ornych obsianych elitarnym lub kwalifikowanym materiałem siewnym następujących gatunków: jęczmienia, owsa (nagiego, szorstkiego i zwyczajnego), pszenicy (twardej i zwyczajnej), pszenżyta i żyta. Agencja udziela także wsparcia rolnikom, którzy wykorzystali materiał siewny wymienionych roślin zbożowych do uprawy mieszanek zbożowych lub pastewnych. Dopłatami nie są objęte uprawy przeznaczone na przedplon lub poplon.

8. Podsumowanie

Zboża zajmują ważną pozycję w gospodarce naszego kraju: mają wysoki udział w strukturze zasiewów, w produkcji globalnej rolnictwa oraz w produkcji roślinnej. Ze względu na wartości odżywcze oraz stosunkowo małą wrażliwość na transport i przechowywanie są wykorzystywane do różnych celów, a nade wszystko spełniają ważną funkcję w kształtowaniu bezpieczeństwa żywnościowego.

Gospodarka zbożowa Polski wykazuje: wadliwą strukturę uprawianych zbóż, chociaż systematycznie zmienianą, oraz wahania w zbiorach, czemu towarzyszy względnie ustabilizowane zużycie wewnętrzne.

Wbrew powszechnemu mniemaniu bilans zbóż w małym stopniu zależy od zużycia ich na cele spożywcze, a głównie wpływa na niego zużycie paszowe. Z tego powodu

przesunięcia w strukturze produkcji na rzecz zbóż paszowych (kukurydza, mieszanki zbożowe) należy uznać za pożądaną kierunek zmian.

Pomimo że na cele spożywcze przeznaczają się ok. 22% zbiorów zbóż, występują trudności w pozyskaniu dobrej jakości ziarna na ten cel, co jest główną przyczyną ich importu na cele spożywcze. Ten fakt podkreśla potrzebę pilnego uregulowania gospodarki zbożowej i rozszerzenia specjalizacji gospodarstw w produkcji poszczególnych rodzajów zbóż w ramach wieloletniej współpracy z przetwórcami.

W sumie należy stwierdzić, że rynek zbożowy w Polsce jest źle zorganizowany, w konsekwencji czego nasz kraj, zamiast być eksporterem netto zbóż, jest ich importerem. Ponadto występują duże wahania w cenach zbóż, co przenosi się na produkty wytwarzane z nich: spożywcze i paszowe.

W tej sytuacji słuszne wydaje się postulowanie, aby firmy skupujące i/lub przetwarzające ziarno podjęły strategiczną współpracę z rolnikami: informując o potrzebach rynku, prognozach produkcji na rynkach światowych, gwarancjach kupna po z góry ustalonej cenie minimalnej, współpracy z producentami materiału reprodukcyjnego itp. Wszystko to powinno prowadzić do uregulowania rynku zbóż z korzyścią dla producentów i przetwórców, a w konsekwencji również konsumentów.

Literatura

- Czembor J.H., Doraczyńska O., Czembor H.J., 2013, *Odporność pszenżyta na mączniaka prawdziwego*, Wieś Jutra, nr 2(175) Wieś Jutra, s. 26-27.
- Grabiński J., 2011, *Problemy gospodarstw zbożowych*, Wieś Jutra nr 3-4 (152-153), Wieś Jutra, s. 12-13.
- GUS, 1955, *Rocznik statystyczny 1955*, Warszawa.
- GUS, 1956, *Rocznik statystyczny 1956*, Warszawa.
- GUS, 1959, *Rocznik statystyczny 1959*, Warszawa .
- GUS, 1978, *Rocznik statystyczny rolnictwa i gospodarki żywnościowej 1978*, Warszawa.
- GUS, 1982, *Rocznik statystyczny rolnictwa i gospodarki żywnościowej 1982*, Warszawa.
- GUS, 1993, *Rocznik statystyczny rolnictwa 1993*, Warszawa.
- GUS, 2005, *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2005*, Warszawa.
- GUS, 2007, *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007*, Warszawa.
- GUS, 2008, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2008*, Warszawa .
- GUS, 2009, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2009*, Warszawa.
- GUS, 2010, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2010*, Warszawa.
- GUS, 2011, *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, Warszawa.
- GUS, 2011a, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2011*, Warszawa.
- GUS, 2011b, *Uprawy rolne i wybrane elementy metod produkcji roślinnej*, Warszawa.
- GUS, 2012, *Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010*, Warszawa, s. 96-97.
- GUS, 2014, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2014*, Warszawa.
- Horoszkiewicz-Janka J., Korbas M., Kubcik K., Trakwal A., 2014, *Ochrona pszenicy ozimej przed chorobami przy zastosowaniu systemu wspomagania decyzji*, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, Poznań s. 82-92.
- IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, 2009, Rynek Zbóż, nr 37 .
- IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, 2011, Rynek Zbóż, nr 41 .
- IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, 2015, Rynek Zbóż, nr 48 .

- Jerzak M.A., Florek J., 2013, *Zmienność cenowa zbóż i jej wpływ na stabilność produktów w podmiotach sektora zbożowego w Polsce*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3 s. 67-82.
- Jodź K., Mruklik A., 2014, *Koncepcja sposobu prognozowania cen pszenicy w Polsce*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XVI, z. 5, Warszawa-Poznań-Lublin, s. 79-87.
- Kapusta F., 1976, *Zmiany struktury agrarnej i kierunków produkcji rolniczej w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym*, PWN, Warszawa s. 11-12.
- Kapusta F., 2001, *Rynek zbóż i ich przetwórstwo w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 917, Technologia 8, Wrocław.
- Kapusta F., 2012a, *Agrobiznes*, Difin, Warszawa s. 263-264.
- Kapusta F., 2012b, *Przemysł paszowy wspomaga produkcję mleka*, Przegląd Mleczarski, nr 2.
- Kapusta F., 2012c, *Zboża i ich współczesny problem*, Wieś Jutra, nr 3-4(164-165).
- Kapusta F., 2013, *Ziemia w rolnictwie polskim*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu nr 596, Rolnictwo CVII, Wrocław .
- Łopaciuk W., 2012, *Rynek zbóż w sezonie 2011/2012*, Wieś Jutra nr 3-4 (164-165), s. 7-8.
- MiD, 1941, *Mały rocznik statystyczny Polski wrzesień 1939-czerwiec 1941*, Londyn.
- Narolski B., Prażak R., Klikocka H., 2013, *Uprawa przywódkowego żyta jarego odmiany Bojko w terminie jesiennym i wiosennym*, Wieś Jutra nr 2(175), s. 18-21.
- Stachak S., 1997, *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa, s. 132-133.
- Stachak S., 2003, *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa, s. 213-216.
- Trybała M., 1999, *Produkcja i przechowywanie plodów rolniczych*, Wyd. AR, Wrocław.